Тема Європейського суду з прав людини, чи «Страсбурзького Суду», як його іноді називають в народі, вже неодноразово висвітлювалася в українських ЗМІ. Проте, з кожним роком її актуальність не зменшується, а навпаки зростає. Останнім часом навіть лідери опозиції та цілі категорії українців, наприклад «чорнобильці», які втратили надію на правосуддя в Україні, використовують її як останній аргумент у боротьбі за свої порушені, на їхню думку, права.

Україна зі вступом до Ради Європи 9 листопада 1995 року, ставши повноправним її членом, підписала Конвенцію про захист прав та основних свобод людини. З набуттям чинності для України Конвенції після її ратифікації Верховною Радою 17 липня 1997 року наша держава визнала для себе обов'язковою юрисдикцію Європейського Суду з прав людини. В Україні було запроваджено механізм гармонізації правової системи нашої держави з нормами й стандартами Ради Європи. Тепер кожен, хто перебуває під юрисдикцією України, після вичерпання всіх національних засобів правового захисту і впродовж шести місяців від дати прийняття остаточного рішення на національному рівні, має не лише право, а й реальну можливість звернутися до Європейського суду з прав людини (Франція, м. Страсбург) за захистом своїх прав та свобод, проголошених в Конвенції та додаткових протоколах до неї. Під поняттям «вичерпання національних засобів захисту» слід розуміти звернення заявника до всіх судових інстанцій держави, включаючи касаційну інстанцію – Верховний Суд України. Таким чином в практичне життя впроваджено ч. 4 ст. 55 Конституції України: «Кожен має право після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна».

При цьому слід наголосити, що Європейський Суд не є апеляційною інстанцією. Суд не має компетенції стосовно перегляду або скасування рішення національних судів. Він також не може втручатися в діяльність національних органів влади, змінювати або скасовувати рішення державних установ.

Які права захищені Конвенцією та Протоколами до неї?

Конвенція захищає зокрема такі права: право на життя; право на справедливий суд при розгляді справ, пов’язаних із цивільною та кримінальною проблематикою; право на повагу до приватного і сімейного життя; право на свободу вираження поглядів; право на свободу думки, совісті та віросповідання; право на ефективний засіб правового захисту; право на мирне володіння своїм майном; право голосу та право бути кандидатом на виборах.

Яких основних вимог має дотримуватись особа, яка подає скаргу до Європейського Суду?

Заяви до Європейського Суду мають подаватися при врахуванні ряду вимог, дотримання яких є необхідним елементом для визнання заяви при-йнятною для розгляду Судом. Надсилаючи скаргу, слід мати на увазі, що: Суд захищає лише права, встановлені Конвенцією та Протоколами до неї (тобто до Суду можна звертатися за захистом виключно тих прав, які проголошені в цих документах); навіть якщо буде дійсно порушено якесь право громадянина, але воно не буде входити до переліку прав, які захищає Конвенція та Протоколи до неї – у такому випадку звертатися до Європейського Суду – марна справа; судовому захисту підлягають скарги проти держав, щодо яких Конвенція набрала законної сили; оскаржувати в Європейський Суд можна лише дії (або бездіяльність) державних органів влади України, їх посадових осіб, що сталися після 17 вересня 1997 року – дня набуття Конвенцією чинності для України; Суд розглядає заяви лише після того, як скаржником були вичерпані всі засоби захисту своїх прав, передбачених національною правовою системою. Ця вимога ст. 35 Конвенції означає, що заявник перед зверненням до

Суду має використати всі існуючі в державі можливості, процедури й механізми захисту своїх прав, включаючи адміністративний, судовий захист.

Європейський Суд має власні критерії визначення меж такого захисту: цей захист має бути доступним, доцільним і гарантувати ефективність звернення. Крім того, необхідно пам’ятати, що Європейський Суд вважає вичерпаними національні засоби захисту в судовому порядку в тому випадку, коли особа звернулась за захистом своїх прав, як мінімум, до суду першої та другої інстанції. І тільки в тому разі, коли звернення за захистом до національних установ не призвели до відновлення порушених прав, виникають правові підстави оскаржити дії чи рішення державних органів, їх посадових осіб до Європейського Суду з прав людини; Суд приймає до розгляду скарги, подані не пізніше шести місяців від дати прийняття остаточного рішення в справі національним органом. Бувають випадки, коли засуджена особа не має змоги ознайомитись з текстом вироку суду протягом декількох місяців. Тоді відлік шестимісячного терміну можна рахувати з моменту отримання такого рішення. Але тоді обов’язково має бути письмове підтвердження факту запізнілого отримання тексту вироку;

Суд розглядає скарги на рішення, дії чи бездіяльність державних органів влади або їх посадових осіб. Суд не приймає скарги на дії приватних осіб.

У яких випадках Суд точно відмовить заявнику у прийнятті скарги?

Суд не розглядає заяви, які: є анонімними; є необгрунтованими; є зловживанням правом на подання скарги; уже були розглянуті Судом раніше або є предметом розгляду іншою міжнародною судовою установою та не містять нової інформації щодо суті справи.

Як дорого коштує звернення до Європейського Суду?

Процедура розгляду скарг Європейським Судом з прав людини є безкоштовною і не вимагає суттєвих витрат з боку заявника, а судовий процес не передбачає обов'язкової участі адвоката. Діяльність Суду фінансується за рахунок бюджетних коштів Ради Європи. Регламентом Європейського Суду з прав людини передбачена можливість, за певних умов, надання заявникові безоплатної правової допомоги у разі, якщо вона є необхідною для належного ведення справи в Палаті Суду, а заявникові бракує достатніх коштів, щоб сплатити вартість усіх або частини послуг.

Які стадії розгляду у Суді отриманих заяв (скарг)?

Якщо отримана заява не містить явних ознак неприйнятності, тобто не є анонімною, не стосується прав, які не містяться у Конвенції, тощо, тоді починається її розгляд, який відбувається в декілька стадій. На першій стадії проходження скарг відбувається попередній розгляд заяв на предмет їх прийнятності Комітетом у складі трьох суддів. Якщо Комітет визнає заяву такою, що відповідає усім вимогам, він виносить окреме рішення про прийнятність або неприйнятність скарги. Таке рішення приймається виключно одностайним голосуванням. Визнані неприйнятними заяви вилучаються з реєстру справ. Якщо Комітет не досягне одностайності, то питання про прийнятність скарги передається на розгляд Палати, яка засідає у складі семи суддів. Результат такого розгляду оформлюється окремою ухвалою Палати.

Дуже важливим елементом судового розгляду є процедура дружнього врегулювання, яка передбачає досудове вирішення справи шляхом узгодження позицій сторін щодо питань, викладених у заявах до Суду. Суд може бути ініціатором дружнього врегулювання справи, надавати свої послуги з цією метою зацікавленим сторонам. У такому випадку Суд пропонує сторонам дійти порозуміння. Якщо держава визнає свою провину і запропонує варіант вирішення ситуації, на який погодиться заявник, то буде досягнуто дружнє врегулювання. Воно може передбачати, зокрема, й отримання заявником певної грошової

сатисфакції. Провадження щодо дружнього врегулювання є конфіденційним. У разі досягнення дружнього врегулювання Суд вилучає справу з реєстру, прийнявши відповідне рішення, яке містить лише стислий виклад фактів і досягнутого рішення. Разом з тим, Суд може прийняти рішення про відновлення розгляду скарги в переліку справ, якщо він вважає, що обставини виправдовують такий крок. Якщо дружнього врегулювання спору досягнути не вдалося, то Суд проводить слухання справи.

Визнані прийнятними скарги розглядаються Палатами Суду, які працюють на постійній основі. Якщо справа порушує серйозне питання щодо тлумачення Конвенції чи Протоколів до неї або якщо розгляд питання, що здійснюється Палатою, може призвести до рішення, не сумісного з попередніми ухвалами Суду, то за обопільною згодою сторін така заява може бути передана на розгляд Великої палати. До складу Великої палати входять 17 суддів та троє підмінних суддів. Вона створюється на пленарному засіданні Суду строком на три роки.

Відповідно до Регламенту Суду заявник може безпосередньо брати участь у процедурі розгляду своєї справи під час судового слухання. Однак у разі необхідності заявник може бути представлений адвокатом.

Варто зазначити, що безоплатність (безкоштовність) звернення до Європейського Суду не означає, що послуги адвоката заявника мають бути безкоштовними. Послуги, надані адвокатом при підготовці та поданні скарги можуть оплачуватися, як і у звичайному процесі. Але у випадку, якщо Суд вирішить справу на користь заявника, вартість цих послуг має відшкодувати держава. При цьому витрати на адвоката мають бути документально підтверджені, і Суд має вирішити, що всі вони були виправдані. Розмір відшкодування витрат на адвоката визначає Суд і не завжди задовольняє їх у розмірі, який вимагає заявник.

Сторони мають право подавати докази, письмові зауваження, відвідувати слухання щодо суті справи. Суд може проводити розслідування обставин справи, для ефективного здійснення якого зацікавлені держави повинні створювати всі необхідні умови. Європейський Суд також може попросити будь-яку третю державу чи особу, що не є стороною процесу, надіслати свої письмові коментарі щодо суті справи. Такою третьою стороною може бути, зокрема, й громадська організація.

Суд на будь-якій стадії розгляду може прийняти рішення про неприйнятність скарги і виключити заяву із реєстру справ, якщо дійде висновку, що: заява не відповідає вимогам прийнятності; позивач відмовився від скарги; спір щодо ідентичного питання вже був вирішений, або з будь-якої іншої причини, якщо Суд вирішить невиправданим продовжувати розгляд скарги.

Рішення Палат стають остаточними через три місяці від дати винесення рішення. Протягом тримісячного терміну від дати ухвалення рішення Палатою будь-яка сторона може звернутися з проханням про передачу справи на розгляд Великої палати. Якщо справа порушує серйозне питання щодо тлумачення чи застосування Конвенції або іншу важливу проблему загального значення, то колегія із п'яти суддів Великої палати може задовольнити таке прохання. У такому разі Велика палата вирішує справу шляхом ухвалення судового рішення. Рішення Великої палати є остаточними.

Як правило, слухання справ проводяться у відкритому засіданні, якщо Суд з якихось мотивів не ухвалить іншого рішення.

Суд приймає рішення більшістю голосів. Судові рішення та рішення щодо прийнятності скарг мають бути умотивованими. Якщо судове рішення цілком або частково не відображає одностайної думки суддів, то кожний суддя має право викласти свою думку окремо.

Встановлення Судом факту порушення статей Конвенції зобов'язує державу-відповідача вжити відповідних заходів на виконання судового рішення, а також спонукає удосконалити діюче законодавство і судову практику. Власне, навіть прийняття Судом справи до розгляду може позитивно вплинути на державні органи влади й змусити відновити права особи в разі їх порушення.

У разі встановлення Судом порушення Конвенції та Протоколів до неї і якщо внутрішнє законодавство Високої Договірної Сторони передбачає лише часткове відшкодування збитків, то Суд у рішенні може передбачити справедливе відшкодування потерпілій стороні, тобто компенсацію здійснених витрат, матеріальних збитків та моральної шкоди (у розумних межах).

Рішення Європейського Суду дає відповідь на питання, чи були порушені державою під час слідства та судового розгляду права громадянина, гарантовані Конвенцією. Рішення Європейського Суду не може скасувати рішення національних судів, проте якщо Європейський Суд визнає порушення державою норм Конвенції, держава мусить вжити заходів для відновлення порушеного права.

Порядок звернення до Європейського Суду

Заяви щодо порушень Конвенції слід надсилати на адресу Секретаріату Європейського Суду з прав людини:

Registry of European Court of Human Rights Council of Europe F - 67075 Strasbourg Cedex France

Додаткові контакти Європейського Суду: Tel: 33-(0)3 88412513, Fax: 33-(0)3 88412791 Интернет: http://www.echr.coe.int

Лист повинен містити такі відомості:

а) ім'я, дату народження, громадянство, стать, рід занять та адресу заявника;

б) найменування Договірної Сторони (держави), проти якої подається заява;

в) короткий виклад суті справи;

г) стислий виклад фактів порушення прав, передбачених Конвенцією, та відповідних аргументів;

ґ) відомості про засоби правового захисту, які були використані заявником;

д) перелік офіційних рішень у справі, із зазначенням дати прийняття документа та інстанції, яка його видала (суд або інший орган), а також коротка інформація щодо змісту кожного документа;

е) суть заяви і форма справедливої компенсації.

До заяви потрібно додати копії згаданих документів (Суд не гарантує їх повернення, тому краще надсилати копії, а не оригінали).

Суд має власний Секретаріат (канцелярію), який очолює Секретар, що обирається на пленарному засіданні Суду. Він допомагає Судові у виконанні його функцій, на нього покладена відповідальність за організацію і роботу канцелярії під керівництвом Голови Суду. У його віданні перебувають архіви, листування, він відповідає на запити про надання інформації щодо діяльності Суду.

Секретар Суду обов'язково надсилає відповідь на кожну отриману заяву.

Терміни отримання такого повідомлення зазвичай складає два-три місяці. При цьому заявникові повідомляється спочатку тільки про факт отримання заяви та про присвоєння їй

номеру. Якихось наступних кроків з боку Суду можна очікувати за півроку, іноді за рік, а то навіть й більше.

Секретар Суду може також звернутися до заявника за додатковою інформацією, документами чи поясненнями. Секретар не надає поради щодо за-конодавства держави, проти якої спрямована скарга.

Якщо заява вноситься до реєстру Суду, то Секретар надсилає заявнику відповідний формуляр для викладу заяви формально. Отриманий Секрета-рем заповнений формуляр передається на розгляд Суду.

Секретар повинен інформувати заявника про хід розгляду скарги. На початкових стадіях процедура розгляду є конфіденційною і здійснюється у письмовій формі. Тому особиста присутність заявника на засіданнях Суду не є обов'язковою.

Відповідно до Регламенту Суду листування ведеться однією з офіційних мов Ради Європи – англійською, французькою або мовою держав-членів. Це означає, що до Суду можна звертатись українською або російською мовою.